

սարդկութեան ուժերի զուր վատնումն կլինէր եւ այլասեռումն յառաջ կըրէր, եթէ կանայք սկսեն տղամարդու կոպիտ եւ չոր աշխատանքներով զբաղուել:—Յանկալի էր, որ «Մուրճ»ը զգուշանար այս տեսակ խնդիրների ծուռ քացատրութեան տխուր հետեւանքները:

Ե. Վ.

Հայերէն եւ Վրացերէն արձանագրութիւնների ժողովածու:

Պրոփետր Մառը մեզ գրում է Պետերբուրգից, որ առաջիկայ Յունիսի մինչև 15-ը դալու է Կովկաս եւ ամբողջ ամառը մնալու է մեզ հիւր: Տարիներից ի վեր ամեն ամառ յայտնի ուսումնականը գիտնական նպատակով ճանապարհորդութիւններ է կատարում եւ քրքրելով Եւրոպայի, Հայոց եւ Վրաց վանքերի մատենագրարանները, Աթոն, Սինայ, Երուսաղէմ՝ ամեն տեղից հետը բերում է իւր բազմաթիւ արգէն հրատարակուած եւ ծրագրուած ուսումնասիրութիւնների համար հարուստ պաշար: Նա այն ուսումնականների թուիցն է, որ չափազանց սիրելով կարինեաի աշխատանքը, միևնոյն ժամանակ շարունակ ձգտում են այդ աշխատանքի համար որոնել նորանոր չուսումնասիրուած եւ մինչև այժմ անձեռնմխելի մնացած յիշատակարաններ: Յիշենք նրա ամենավերջին ուսումնասիրութիւնները, որոնք մեր գրական մի քանի հարցերին, եթէ չասենք վերջնական, բաւական յաջող լուծում են տալիս, եւ այդ գլխաւորապէս ճանապարհորդութիւններից ձեռք բերած նորանոր նիւթերի շնորհիւ: Նա պարզեց Մարիբասի եւ Խորենացու կապը, գտել է եւ հրատարակելու է Ագաթանգեղոսի պատմութեան արաբերէն բնագիրը, որը հաստատուն կռուաններ է տալիս Ագաթանգեղոսի գրուածքի սկզբնագրի եւ նրա նախնական ծա-

նիգաբուրդում—պէտք է գրուած լինէր Կեօնիգսբերգում. Ժող. Երլանդինում—Երլանդենում. Ժող. Տիւրինգենում—Տիւպինգենում. իսկ Կեօնում համալսարան չկայ:

ւալի մասին. վերջապէս մի շարք ուսումնասիրութիւններով շեշտելով հայ և վրացական հին գրականութեան սերտ կապի, իրրև նշանաւոր երևոյթի վրայ, հաստատում է, որ վրացերէն ս. Գիրքը թարգմանուած է հայերէնից. և որովհետեւ հայերէնը ասորական այժմ կորած, բայց կարեւոր բնագրից է ծագում, թէև ենթարկուել է յունարէնի ազդեցութեան, հետեւեցնում է, որ վրացերէն և հայերէն բնագրերը շատ կնպաստեն վերականգնել կորած հին ասորականը: Նման հարցեր դրական լուծում էին ստանալ, եթէ յարգելի պրոփեսորը իւր անխոնջ աշխատութիւնները սահմանափակէր միայն հին, բազմիցս քրքրուած նիւթերով, և իւր ծանապարհորդութիւններով չհետախուզէր ձեռագրերի բազմաթիւ ժողովածուներ: Նրա այս ամուսնուայ ծանապարհորդութիւնն էլ ունի այդպիսի դուռ ուսումնական նպատակ, որի ժամանակ մտադիր է սկսել իրագործել իւր և ուրիշների բազմիցս արտայայտուած ցանկութիւնը—կազմել հայերէն և վրացերէն արձանագրութիւնների Corpus-ժողովածու:

Հին շինութիւնների, քարերի, աղիւսների, անօթների ևլն. վրայ պահպանուած արձանագրութիւնները պատմական մեծ կարեւորութիւն և արժէք ունին: Պատմութեան շատ նոր էջեր են գրուել դոցա շնորհիւ, թերութիւններ լրացրուել, պատմական անձնութիւններ ստուգուել: Նորա միւնիոյ ժամանակ հարուստ նիւթ են գեղարուեստի և քաղաքակրթութեան պատմութեան համար: Սակայն երբ արձանագրութիւնները ցաք ու ցրիւ տպագրուած են կամ ժողովուած պատահական գրուածքներում, նոցանից օգտուելը կախուած է մնում մեծ գիտարութիւնների հետ՝ շատ քչերին է այդ յսջողում: Ամեն բանի ձեռնարկող եւրոպացիները փափուց ձեռնարկել և յաջողութեամբ միացրել են յայտնի տեսակի, այս կամ այն ազգի արձանագրութիւնները և պատմութիւն ուսումնասիրողի համար հաստատուն գէնք ստեղծել: Աւելորդ չենք համարում յիշատակել հետեւեալ յայտնի ժողովածուները—Corpus Inscriptionum graecarum, C. I. Latinarum, C. I. Atticarum ևլն., որոնք բազմաթիւ խոշոր միաժայ հատորներ են, հմուտ մասնագէտների ձեռքով ժողովուած և ծանօթութիւններով պարզաբանուած:

Հայերս էլ զգացել ենք մեր բազմաթիւ արձանագրութիւնների կարեւորութիւնը. յիշենք Յ. եպիսկոպոս Նահաթութունեանի, Սարգիս եպիսկոպոս Հասան-Ջալալեանի, Ղևոնդ Ալիշանի աշխատութիւնները. իսկ մասնաւոր, պատահական

հրատարակածները բազմաթիւ են: Այդպիսի հրատարակութիւններ չեն կարող ներկայումս բաւարար համարուել. անհրաժեշտ է, որ մենք ունենանք մեր արձանագրութիւնների ժողովածուն — Corpus. Պրոփետոր Մատի այս անգամուայ Կովկաս զայլը կապ ունի այդ նպատակի հետ: Նա այդ մասին ինձ գրում է հետևեալը.

«Հ. Ս. Մեսրոպ. Երկառոցս գրում եմ նախապիւշացնելով մի բանի մասին. հարցը ծանրակշիւ է և Ձեզ Լուծեան կողմից յայտնի: Մենք առիթ ենք ունեցել խօսակցելու: Փամասակը չի ներում. պէտք է հաւաքուեն և հրատարակուեն արձանագրութիւններ Հայոց և Վրաց: Հնագիտական մասնաժողովից առանձին պաշտօնական թուղթ եմ առնում և Թիֆլիզում շահագրգռուող կամ հետաքրքրուող մասնագէտների նիստ եմ ուզում կայացնել: Նիստը պէտք է կայանայ Յունիսի մօտաւորապէս 8-12 ին: Յուսով եմ, շնորհ կբերէք. ճշտութեւ թուի մասին յետոյ կտեղեկայնեմ: Հիմա Ձեր ընդհանուր համաձայնութեանն եմ սպասում: Հաղորդեցիքում կարող էք Ձեր կարծիքով հրաւիրել (երկոտասարդներից): Հրաւիրուածները վրայիներից և հայերից միասին կլինին մօտ 10 - 12 հոգի»:

Պետերբուրգի կայսերական հնագիտական մասնաժողովը հետաքրքրուած է Հայերէն և Վրացերէն արձանագրութիւնների ժողովածուով, մանաւանդ որ այդպիսի ձեռնարկութեան առաջուց էլ նպաստել է հրատարակելով Բրոսսէի Բագրաձէի և ուրիշների աշխատութիւնները: Ներկայումս գործի ղեկավարը լինելու է պր. Մառը, որի գիտնական բարեմասնութիւնները ամենաաւ գրաւական են գործի յաջողութեան. իսկ գործին սրտանց օգնող վրացիներ և հայեր կգտնուին ոչ թէ տաս, այլ աւելի անձինք: Հաստատ կարող ենք ասել, որ հայ վրացական և պատմութեան ուսումնասիրութիւնը ամենաբաւ հոգի վրայ կղբուի ճոխ և նոր նիւթերով:

Մեսրոպ վարդապետ

